

ОБРАЗ ВАРВАРА-КОЧОВИКА У РАННЬОВІЗАНТІЙСЬКИХ ГРЕЦЬКИХ ТЕКСТАХ

Олеся Жданович

Image of the Barbarian Nomads in the Early Byzantine Texts

The article describes the image of nomads in the writings of the early medieval Roman and Byzantine authors. It focuses on the Huns and Avars, who attacked the provinces of the empire as well as the Turks, who had established diplomatic relations with the Byzantine Empire in the 5th century. The Roman reception of the alien and little-known nomadic civilization has been analyzed. It is stated that the Byzantines were almost unfamiliar with the way of life, religious beliefs and exterior appearance of the eastern barbarians. That is why most of the early data was based on the legendary sources. After the diplomatic relations had been established the information flow increased sufficiently. However the attitude to the alien cultures remained hostile. This disrespect is visible in the works of almost all the early Byzantine authors. It reflects the state of public opinion which was based on the entirely different mindset and the way of life than that of the nomadic peoples. It should be noted that the barbarians themselves actively encouraged their negative image in the Roman eyes by carrying out their marauding raids on the imperial provinces, their violation of treaties, absence of loyalty etc. In conclusion it is stated that the problem of nomadic and sedentary societies' interaction stretches back to the ancient times. The territory of the present day Ukraine for a long period of time was the place where the cultural interaction between the nomadic and sedentary peoples took place. In this vein, this problem remains very important and relevant for our understanding of the ethnic, political and cultural history of the Eastern Europe.

Key words: Nomads, Barbarian, Avars, Huns, Byzantine Empire, Eastern Europe.

Термін «варвар» досить міцно утвердився в історіографічній традиції. Його активно застосовують в історичній науці при дослідженні епохи античності та раннього середньовіччя, навіть подекуди не замислюючись над первинним значенням цього слова. Я вважаю застосування терміну «варвар» у своєму дослідженні цілком доречним, адже мова піде про взаємодію кочовиків з ромеями у висвітленні візантійських авторів, для яких усі не-римляни були чужинцями (βάρβαροι).

Проблема взаємодії східних римлян з варварами-кочовиками набула актуальності ще з IV ст., коли у 375 р. на територію Європи вдерлися гунни: «Через деякий час... пішло на готів плем'я гунів, найстрашніше з усіх своєю дикістю, малоросле, гідке і худорляве, що живе серед боліт. Можливо, вони перемагали не стільки війною, скільки навіюючи величезний жах своїм страшним виглядом, вони змушували тікати, тому що їх вигляд лякав своєю чорнотою, будучи подібним не на обличчя, а на потворну грудку з дірками замість очей. Їх люта зовнішність видає жорстокість їх духу: дітям чоловічої статі вони розтинають щоки залізом для того, щоб раніше, ніж отримають вони харчування молоком, спробували

вони випробування раною. Тому й старіють вони безбородими. На зріст вони невеликі, але швидкі спритністю своїх рухів і надзвичайно схильні до верхової їзди; вони широкі в плечах, спритні в стрільбі з лука і завжди гордовито випрямлені завдяки міцності шиї. Маючи людську подобу, живуть вони як дикі звірі» [12, 121, 127–128.]

Перші згадки про гунів на території Європи (приблизно під 175-182 рр.) містяться у Клавдія Птолемея. Він пише, що гуни мешкають між племенами роксоланів і бастарнів на правобережжі Дніпра [16]. Приблизно у цей же час і у тій же місцевості гунів локалізує грецький географ III ст. Діонісій Перієгет. Вже у другій половині IV ст. термін «гуни» міцно утверджується у тогочасних джерелах. Римляни почали говорити про гунів у 70-х рр. IV ст., після того, як ті стали активно нападати на причорноморський і дунайський регіони, а потім і взагалі впритул наблизились до кордонів Римської імперії.

Серед римських авторів IV-V ст. про гунів згадували як світські, так і церковні історики, зокрема, Філосторгій (365-439 рр.) у своїй «Церковній історії» зазначає, що: «Унни, скоріше за все той народ, якого древні називали неврами, жив поблизу Ріпейських гір, з яких тече Танаїд, котрий впадає у Меотійське озеро» [6, IX, 17.]

Про гунів також писали Олімпіодор [5], Созомен [15], Євнапій [3], Євагрій Схоластик [10], Прокопій Кесарійський [8], Пріск Панійський [7], Агафій Міринейський [1], Амміан Марцеллін [2], Зосим [11], Йордан [12], Менандр Протектор [4].

«Де знаходились гуни, звідки вони вийшли, яким чином пробігли усю Європу і відтіснили скіфський народ, про це ніхто не сказав нічого ясного». [3, Fr. 42.] Єдине, на чому сходяться усі римські й візантійські автори, що гуни – це народ, який вийшов з Азії і наприкінці IV ст. прийшов у Причорномор'я.

Зосим у своїй «Новій історії» не може достеменно ідентифікувати гунів в той період, коли вони напали на готів (70-ті роки IV ст.): «Тим часом, плем'я варварів, до того часу не відоме, раптово з'явилося й атакувало скіфів... Вони були названі гунами (також їх можна називати царськими скіфами, або людьми з кирпатими носами). Цей народ, як говорить Геродот¹, жив поблизу Данубія², або, можливо, перебрався з азії в Європу... І, прийшовши зі своїми кінями, жінками, дітьми і возами, гуни напали на скіфів, котрі жили за Данубієм. Вони були абсолютно не обізнані, як слід правильно битися пішими, але як могло бути інакше, якщо вони навіть не взмозі були твердо стояти на ногах, адже навіть спали вони на спинах коней? Але, заходячи флангом в атаку, відступаючи в потрібний момент і стріляючи з луків зі своїх коней, вони розв'язали жахливу різанину скіфів. Роблячи це безперервно, вони довели скіфів до такого відчаю, що ті, хто вцілів, залишили свої будинки гунам, переправились через Данубій і благали імператора прийняти їх, обіцяючи виконувати обов'язки вірних і відданих союзників» [11, IV, 20, 3-6.]

Як бачимо, Зосим називає готів скіфами. Тут ми зустрічаємося з плутаниною у назвах народів римськими письменниками. Чіткої ідентифікації римськими і візантійськими авторами варварів, особливо кочовиків, не існувало. Вони знали про скіфів, що мешкали на території Північного Причорномор'я, тож усі інші народи, котрі з'являлися у цьому регіоні, також називали звичним для себе етнонімом.

Стосовно етнічної ідентифікації гунів у той період, коли вони вперше стали відомими римлянам, у нас бракує джерельних відомостей. Про мову гунів ми знаємо лише те, що вони

¹Зосим помиляється, адже Геродот ніколи не писав про гунів.

²Дунай.

були тюркомовним етносом. Але не можна відкидати припущення, що племінні об'єднання гунів були багатомовними, з огляду на те, що туди входили монголи, угри, іраномовні племена та навіть слов'яни [13, с. 34]

Гунські племена, які називались утігурами і кутрігурами, відігравали у VI ст. особливу роль у міжнародній політиці Візантійської імперії. Про них писали Прокопій Кесарійський, Менандр Протектор, Агафій Міринейський.

Агафій Міринейський в контексті війн візантійців з персами у VI ст. так описував зрадливу вдачу цих гунів: *«Цей народ, і величний, і багаточисленний, дуже жадібний до війни і до грабунку, любить мешкати поза своїм домом, на чужій землі, завжди шукає чужого. Заради своєї вигоди і надії на здобич приєднується в якості учасника війни то до одного, то до іншого, перетворюючись з друга на ворога. Часто вступають у битву в союзі то з римлянами, то з персами, коли ті воюють між собою, і продають свою найомну спокійність то тим, то іншим. У минулій війні [556 р.] вони бились проти персів... Коли ж військові дії були закінчені, вони були відпущені римлянами, отримавши встановлену платню, і перейшли на бік тих, які раніше були їх запеклими ворогами».* [9, V. 13]

Опис етнічної історії утігурів і кутрігурів зберігся у Прокопія: *«... Якось над гунами володарював цар, який мав двох синів, одного на ім'я Утігур, а іншого звали Кутрігур. Коли їх батько помер, вони поділили владу між собою, а своїх підданих кожен назвав власним іменем... Вони всі мешкали в одному місті, мали однакові звичаї і спосіб життя, не маючи спілкування з людьми, які жили по той бік болота [Керченської протоки], адже ніколи не переправлялись через ці води, не підозрюючи, що через них можна перепливати...».* [8, VIII, 5]

Римські і візантійські автори, описуючи кочовиків, розглядали їх крізь призму свого цивілізаційного бачення. За браком інформації історики змушені були багато чого домислювати, подекуди занадто перебільшуючи і перекручуючи ті чи інші факти. Імперський західний і кочовий східний світогляди дуже різко відрізняються один від одного.

Пересічному римлянові зрозуміти азіатського кочовика з його способом життя було не під силу. До того ж, самі варвари працювали над своїм іміджем в очах у римлян. Вони чинили психологічний тиск своїм потворним зовнішнім виглядом, страхітливими вигуками під час набігів, своїми незрозумілими і жахаючими для переважно християнського населення римських провінцій віруваннями. Саме тому ми маємо такі суб'єктивні та емоційно забарвлені оповіді римських авторів стосовно кочовиків.

Наприкінці правління імператора Юстиніана I, у 50-х рр. VI ст., кочові тюркомовні племена під умовною назвою «авари» рушили з азіатських степів на захід. Основною причиною міграції цих варварів можна назвати небажання підкорятися Великому Тюркському каганату. Їм пощастило, що тюрки в цей час всі свої сили зосередили на боротьбі проти ефталітів, тож у них не було ані можливості, ані ресурсів переслідувати втікачів.

Поки тюркський каган Істемі воював з ефталітами, авари спокійно просувалися степами до придунайських областей. Звісно, що далеко не всі вони змогли втекти з територій, підконтрольних каганату. Згодом, у 568 р., під час тюркського посольства до Візантії, посли від кагана Дізабула (Істемі) розповіли Юстину II, що вони успішно розгромили і підкорили ефталітів, а з приводу аварів зазначили, що близько двадцяти тисяч цього народу мешкає під владою тюрків: *«Василевс запитав у тюркських послів: «Поясніть нам, як багато аварів відійшли від тюркської влади, і чи є вони ще у вас?» «Є ще, василевсе, ті, які підлягають нам, тих же, що пішли від нас, очевидно, ми гадаємо, близько двадцяти тисяч».* [4, De leg. Gent 106-108]

Просуваючись на захід, авари зустрілися з аланами. Про аланів слід окремо сказати декілька слів. Протягом III-IV ст. ці сарматські іраномовні племена кочували в степах від Дону до Аральського моря і від Кавказьких гір до Уралу. До того часу, коли їх завоювали гунни наприкінці IV ст., вони були об'єднані у племінний союз. Після нападу гуннів у 70-х рр. IV ст., алани не зникли повністю, а розчинилися у гунському суспільстві і разом з ним рушили на захід. Значна частина аланських племен осіла на Кавказі, асимілювалась з місцевими племенами і створила свою самобутню культуру, перетворившись поступово з кочовиків на осілих мешканців.

За свідченнями античних авторів, алани були високими на зріст, світловолосі. Вони мали славу войовничого народу, вели рухливий спосіб життя. Амміан Марцеллін порівнює їх з гунами, але зазначає, що вони більш цивілізовані.

Гірська місцевість не сприяла розвитку кочового господарства. Аланам необхідно було освоювати інші способи, щоб вижити в нових умовах. Вони почали активно розвивати ремесла, зокрема, гончарство. Алани виготовляли якісний посуд та інші керамічні вироби, котрі мали практичне використання і дуже цінувалися серед населення, а також чудово продавалися.

Ще одним видом ремісничого мистецтва, в якому алани досягли значних успіхів, стала ювелірна справа. Різноманітні жіночі прикраси, амулети, орнаментовані чоловічі пояси набори користувались величезною популярністю не тільки в кавказькому регіоні, але й по всій Європі. Ювелірні вироби аланів купували навіть візантійці. На заміну кочовому скотарству на нових землях прийшло відгінне скотарство. [14, с. 107-108].

Саме алани стали посередниками між аварами і ромеями під час першого посольства від каганату до Візантії у 558 р. За свідченням Менандра, авари прийшли до правителя аланів Сарозія і попросили, щоб той привів їх до візантійського імператора. Це говорить про те, що алани вже мали зв'язки з ромеями. Сарозій передав прохання аварських посланників стратигу Юстину, Германовому синові, який був двоюрідним братом майбутнього імператора Юстина II. Він на той час перебував у Лазіці, де очолював військо. Імператор Юстиніан погодився прийняти послів від народу аварів і передав своє рішення через стратега Юстина.

Авари швидко спорядили послів і відправили їх до Константинополя. Завдяки джерелам, нам відоме ім'я першого посла: *«Кандіхом іменувався перший посланець, призваний від аварів, який прийшов і сказав імператору, що явився найбільший і найхоробріший з народів і що плем'я аварів непереможне. Вони будь-яких ворогів легко можуть відганяти і винищувати...»*. [4, De leg. gent. P. 99]

Візантійців вразив зовнішній вигляд аварських послів, особливо довге хвилясте волосся, заплетене в коси. Мешканці Константинополя масово сходилися до палацу подивитися на дивних варварів. Ромейські письменники порівнюють аварів з гунами, але відмічають наявність у них довгого волосся, а також нічого не пишуть про спотворювання обличчя, що було характерною ознакою гунів.

Посол Кандіх передав Юстиніану пропозицію свого кагана Баяна укласти з ромеями угоду. Він гарантував василевсові, що з боку аварів Візантія може розраховувати на те, що вони не будуть порушувати кордони імперії за умови *«...якщо щорічно отримуватимуть великі коштовні дарунки і гроші та будуть поселені тобою на плодючі землі»* [4, De leg. gent. P. 99].

Фактично, авари вимагали сплачувати їм данину і поселити на територіях, що контролювалися імперією. Натомість, вони пропонували не порушувати спокій візантійських провінцій, не нападати на прикордонні території і не грабувати їх мешканців.

З тексту Менандра видно, що Юстиніан був не в захваті від запропонованих аварами умов. Можливо, іншим разом він спробував би силою відповісти на відвертий шантаж та ліквідувати варварську загрозу, застосувавши армію. Але, як зазначає Менандр: «... *зараз тіло [імператора] не було таким квітучим, сповненим сили, як тоді, коли він, як був молодим, полонив вандала Гелімера і гота Вітігіна. Він був уже старим і його мужній дух та любов до війни змінились безтурботністю. Отже, він вирішив іншим способом, а не війною, відбити варварську силу*». [4, De leg. gent. P. 99].

Тож, зваживши свої можливості, Юстиніан вирішив вдатися до дипломатичного шляху вирішення питання аварів. Звісно, що систематично виплачувати данину в умовах кризи в державі, а також не мати при цьому реальних гарантій миру й спокою, було вкрай важким і непопулярним кроком.

Ромеї були схильні не довіряти варварам, а особливо кочовикам, бо неодноразово мали з ними справу. Авари у цьому відношенні не були винятком, щоб можна було цілком покластися на їхні слова і сприйняти їх на віру. Тим паче, що вони контролювали прикордонні території та навіть мали підтримку серед населення Дунайських провінцій Візантії, яке потерпало від тяжких податків держави, а також проявів кризових тенденцій, що охопили державу наприкінці правління Юстиніана.

У відповідь імператор відправив посольство до Аварського каганату на чолі з імператорським зброєносцем Валентином. Для «*пом'якшення душ, сповнених зарозумілості*». [4, De leg. gent. p. 100], варварам були надіслані коштовні дарунки – золоті ланцюжки, ложа, інкрустовані золотом, шовковий одяг та багато інших цінних речей.

Завданням Валентина було схилити аварів до укладення військового союзу з ромеями та готовності озброюватись проти візантійських неприятелів, тобто усього того розмаїття варварських народів, що мешкали, або кочували поблизу імперських кордонів.

У результаті перемовин були досягнуті домовленості, за якими авари зобов'язувались охороняти кордони Візантії на Дунаї від вторгнень варварів. За це імператор мав сплачувати каганату щорічну данину. Фактично те, чому так противився Юстиніан, врешті решт і здійснилося, бо іншого виходу у нього не було. Занадто багато ворогів оточували державу, а авари були готові до діалогу. Тож, залишався шанс натравити їх, наприклад, на утігурів з кутрігурами, на гепідів та слов'ян. При цьому, для імператора було абсолютно не важливо, «... *чи переможуть авари, чи будуть переможені – в обох випадках положення ромеїв буде однаковим*» [4, De leg. gent. p. 100].

В такій ситуації вже й розмір данини був незначним, порівняно з тими втратами, які могла б зазнати Візантія, воюючи з усіма своїми ворогами-варварами, не говорячи про більш масштабного і сильнішого противника – Сасанідську Персію.

Близько 559 р. до аварів звернулися кутрігури, чий правитель мав родинні зв'язки з каганом Баяном, з проханням допомоги їм у боротьбі з утігурами. Вони об'єднали свої військові зусилля, ймовірно навіть уклали військовий союз, і врешті розгромили та підкорили утігурів: «*Спочатку почали воювати з утігурами, потім з гунським плем'ям залів, а також розбили савірів*». [4, De leg. gent. P. 99].

Союз з кутрігурами пішов аварам на користь, зміцнив їхню боєздатність за рахунок своїх воїнів, зброї та й просто більшої впевненості в собі і власних силах. Вони істотно просунулися на захід зі степів Північного Кавказу у Причорномор'я. Там авари почали становити загрозу для усіх навколишніх племен. Одні шукали з ними союзу, інші – ставали його жертвами. Але особливого вибору на той момент авари не мали.

Яскравим прикладом бачення образу кочового варвара ромеями є опис тюрків і Тюркського каганату Менандром Протектором. Це перший візантійський автор, який описав тюрків. Фактично, ромеї вперше дізнаються про зовнішність, звичаї, спосіб життя, їжу й напої нового кочового народу з Півночі. Більше того, у цього народу є своя держава – велика степова імперія, яка дуже відрізняється від Візантійської. Отже, на основі фактів, встановлених дипломатичними місіями до тюрків, Менандр подає емоційно забарвлену розповідь про Великий Тюркський каганат – завдяки чому ми й можемо побачити, як візантійці сприймали варварів-кочовиків у VI ст.

Описуючи цей народ, Менандр також користувався матеріалами посольських місій. З одного боку, його свідчення досить конкретні, а з іншого, подекуди незрозумілі для самого автора, не обізнаного з тюркськими традиціями і звичаями. Наприклад, описуючи бенкет у ставці кагана на Алтаї на честь прибуття візантійського посольства, Менандр не може ідентифікувати напій, яким пригощали послів. Він пише, що це було *«...вино ж не таке, яке витискається у нас з винограду, а напій їхньої землі якийсь місцевий, варварський за походженням, схожий на молоде солодке вино»* [4, De leg Rom. 151-154].

Стосовно обряду, який вчинили над членами місії тюрки, тут також Менандр подає лише опис, не аналізує і не наводить будь-яких припущень, для чого і з якою метою тюрки це робили: *«...Інші якісь із цього племені [турків], які самих себе називали і про яких говорили, що вони виганяють порчу, поряд із Земархом стрибали і, отже усі речі [посольства] перенесли з молитвою за звичаєм на середину. На вогні з молодих паростків ладанового дерева просушили їх, шепчучи скіфською мовою якісь варварські слова, били у дзвони і бубни. Зверху над речами підносили палаючі листя ладанового дерева, викрикуючи і разом із тим скаженіючи й сердячись, так що здавалося, ніби погане проганяли. Оці ж, хто відводить нещастя, вважаються заступниками від нечистих сил. Обернувши так усі нещастя, вони і самого Земарха перевели крізь полум'я, таким чином гадаючи, що виконали священний обряд...»*. [4, De leg Rom. 151-154].

На території південного Алтаю, де мешкали тюрки, дійсно були поклади залізної руди, яку тюрки плавили для жуань-жуанів, коли перебували під їх владою. Постає питання, чи вміли вони користуватися цим залізом. Автор тексту сумнівається, але зараз достеменно відомо, що залізо у тюрків було: *«...деякі з турків які на це поставлені, пропонували купувати в них залізо. Гадаю, що вони робили це, аби довести, що рудники заліза є у них в наявності. Говориться ж, що їм важко використовувати вироби з заліза. Таким чином, можна зрозуміти, що вони хизувалися тим, що їхня земля має залізо»* [4, De leg Rom. 151-154].

Правитель тюрків Істемі подається у Менандра як Дізабул, що означає «ябгу» - військовий титул, запозичений тюрками з кушанської політичної традиції, переданої і збереженої ефталітами. [13, с. 92]. Очевидно, учасники посольства до каганату почули, як називали свого правителя тюрки і відтворили тюркське слово на свій лад.

У Менандра при описі кочовиків кидається у вічі сильна громадянська позиція ромея. Описуючи варварські народи, він говорить про них, як про щось чуже, подекуди незрозуміле і часто вороже, іноді вживає зневажливі епітети, ставиться поблажливо. Увесь текст свідчить про яскраво виражену провізантійську позицію автора. Звичайно, емоційну забарвленість можна відкинути і звертати уваги виключно на факти, документальні свідчення. Така сама упередженість простежується й у працях інших грекомовних авторів раннього середньовіччя. Певні стереотипи у сприйнятті чужинців, особливо тих, з якими стикнулися вперше, незрозумілі звичаї та образ життя відобразилися в текстах. До того ж, навіть за сухим викладом

фактів подекуди простежується зневажливе ставлення до варвара, зверхній погляд з позиції представника більш розвиненої цивілізації. Але цінність роботи з історичним джерелом, серед іншого, полягає саме у акцентуванні на суб'єктивності, аналізі сприйняття явища очима певної соціальної або етнічної групи людей.

Список джерел та літератури

1. Agathias. The Histories / Agathias. – Berlin, 1975. – 155 с.
2. Аммиан Марцеллин. Римская история / Пер. с латинского Ю.А. Кулаковского, А.И. Сонни. — Москва, 2005. — 631 с.
3. Eunapii // Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae / Ed. B.G. Niebuhrii. – Parsl.: Dexippi, Eunapii, Petri Patricii, Prisci, Malchi, Menandri, Olympiodori, Candidi, Nonnosi et Theophanis Historiarum Beliquiae, Procopii et Prisciani Panegyrici. – Bonnae, 1829. – P. 41-118
4. Menandri. // Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae / Ed. B.G. Niebuhrii. – Pars I: Dexippi, Eunapii, Petri Patricii, Prisci, Malchi, Menandri, Olympiodori, Candidi, Nonnosi et Theophanis Historiarum Beliquiae, Procopii et Prisciani Panegyrici. – Bonnae, 1829. – P. 280-444
5. Olympiodor. // Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae / Ed. B.G. Niebuhrii. – Parsl.: Dexippi, Eunapii, Petri Patricii, Prisci, Malchi, Menandri, Olympiodori, Candidi, Nonnosi et Theophanis Historiarum Beliquiae, Procopii et Prisciani Panegyrici. – Bonnae, 1829. – P. 445-471.
6. Филосторгий. Сокращение «Церковной истории» / Филосторгий, пер. В. А. Дорофеевой, комм. М. Ф. Высокого, М. А. Тимофеева // Церковные историки IV—V веков. Москва, 2007. – С. 187-262.
7. Priscus Panites. Fragmenta. // Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae / Ed. B.G. Niebuhrii. – Pars I: Dexippi, Eunapii, Petri Patricii, Prisci, Malchi, Menandri, Olympiodori, Candidi, Nonnosi et Theophanis Historiarum Beliquiae, Procopii et Prisciani Panegyrici. – Bonnae, 1829. – P. 139-228.
8. Procopii. // Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae / Ed. B.G. Niebuhrii. – Parsl.: Dexippi, Eunapii, Petri Patricii, Prisci, Malchi, Menandri, Olympiodori, Candidi, Nonnosi et Theophanis Historiarum Beliquiae, Procopii et Prisciani Panegyrici. – Bonnae, 1829. – P. 487-516.
9. Агафий. О царствовании Юстиниана / Агафий // Перевод, статья и примечания М.В. Левченко. – Москва-Ленинград, 1953 – 221 с.
10. Евагрий Схоластик. Церковная история в 6 кн. / Евагрий Схоластик, пер., вступ. ст., комм. и прилож. И. В. Кривушина. – СПб., 2006. – 672 с.
11. Зосим. Новая история. [Перевод, комментарий, указатели Н.Н. Болгова] – Белгород, Издательство Белгородского государственного университета, 2010. – 344 с.
12. Йордан. О происхождении и деяниях Гетов. / Перевод и комм. Е. Ч. Скржинской. – СПб., 1997. – 436 с.
13. Кляшторный С.Г., Савинов Д.Г. Степные империи древней Евразии. – СПб., 2005. – 346 с.
14. Плетнева С.А. Кочевники Средневековья. – Москва, 1982. – 381 с.
15. Церковная история Эрмия Созомена Саламинского. – Санкт-Петербург, 1851. – 336 с.
16. Щукин М.Б. Готский путь. Готы, Рим и Черняховская культура. – СПб, 2005 – 576 с.

References

1. AGATHIAS (1975). The Histories. Berlin.

2. AMMIAN MARTSELLIN (2005). Rimskaya istoriya / Per. s latinskogo Yu.A. Kulakovskogo, A.I. Sonni. Moskva.
3. EUNAPII (1829). In: B.G. Niebuhrii, ed. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Pars. I. Bonnae, pp. 41-118.
4. MENANDRI (1829). In: B.G. Niebuhrii, ed. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Pars. I. Bonnae, pp. 280-444.
5. OLYMPIODOR (1829). In: B.G. Niebuhrii, ed. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Pars. I. Bonnae, pp. 445-471.
6. FILOSTORGIY (2007). Sokraschenie «Tserkovnoy istorii» / Per. V. A. Dorofeevoy, komm. M. F. Vyisokogo, M. A. Timofeeva // Tserkovnyie istoriki IV—V vekov. Moskva, pp. 187-262.
7. PRISCUS PANITES (1829). Fragmenta. In: B.G. Niebuhrii, ed. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Pars. I. Bonnae, pp. 139-228.
8. PROCOPII (1829). In: B.G. Niebuhrii, ed. Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae. Pars. I. Bonnae, pp. 487-516.
9. АНАФИИ (1953). O tsarstvovanii Yustiniana. Moskva-Leninhrad: 221 p.
10. EVAGRIY SHOLASTIK (2006). Tserkovnaya istoriya v 6 kn. / Per., vstup. st., komm. i prilozh. I. V. Krivushina. SPb.
11. ZOSYM (2010). Novaya istoriya. Belgorod: Izdatelstvo Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta.
12. YORDAN (1997). O proiskhozhdenii i deyaniyakh Getov. SPb.
13. KLYASHTORNY S., SAVYNOV D. (2005) Stepnye imperii drevnei Evrazii. SPb.
14. PLETNEVA S. (1982) Kochevniki srednevekovya. Moskva.
15. Tserkovnaia istoriya Ermiya Sozomena Salaminskogo (1851). SPb.
16. SHCHUKYN M. (2005) Gotskii put. Goty, Rym i Cherniakhovskaia kultura. SPb.

Образ варвара-кочовика у ранньовізантійських грецьких текстах

У статті висвітлено образ варварів-кочовиків періоду раннього середньовіччя у грекомовних творах римських та візантійських авторів. Йдеться про гунів та аварів, які становили безпосередню загрозу для імперії, а також алтайських тюрків, котрі мали дипломатичні відносини з Візантією у VI ст. Аналізується сприйняття ромеями чужої, маловідомої кочової цивілізації. Про спосіб життя, релігійні вірування, зовнішність східних варварів візантійці майже нічого не знали. Саме тому більшість ранніх свідчень про них базувалась на легендах і переказах. Після налагодження дипломатичних стосунків інформації стало більше, але залишилось неприємне, зверхнє ставлення до чужорідної культури. Ця зневажливість простежується в працях майже всіх ранньовізантійських авторів і відображає ставлення суспільства, яке базувалося на зовсім інших принципах світосприйняття, ніж у кочових народів з північного сходу. Слід зауважити, що самі варвари активно підтримували свій негативний імідж в очах ромеїв порушенням договорів, періодичними набігами на візантійські провінції, обманом, підступністю тощо. Проблема взаємодії кочової та осілої цивілізацій не є новою, а тягнеться ще з античних часів. І усталений образ варварів в очах римлян-ромеїв, сформований ще в давнину, дуже міцно утвердився в західній ментальності осілих народів Європи та активно використовувався і

в подальші століття. Українські території здавна були плацдармом для міжцивілізаційної взаємодії кочового та осілого світу, тож ця проблема є дуже важливою й актуальною для кращого розуміння етнополітичних, культурних та державотворчих процесів на наших землях.

Ключові слова: кочовики, Візантійська імперія, ромеї, гуни, авари, Східна Європа, ранньовізантійські тексти.